

به نام خدا

بررسی کارکرد مساجد در گسترش فرهنگ جهاد و شهادت

ملیحه محمودی بیات^۱

مقدمه

از ویژگی های بی مانند جامعه قرآنی، فرهنگ جهاد، مقاومت و شهادت است. این سه عنصر فرهنگی در بستری ظهور و بروز می یابد که دشمنان فعال و مهاجم در درون جامعه و یا بیرون آن، فرض و تصور شود. در چنین بستری است که مساله جهاد، مقاومت و شهادت، مطرح شده و عینیت پیدا می کند؛ و مساجد از نقاط کلیدی در آماده سازی یک جامعه قرآنی شهادت طلب است چرا که در صدر اسلام و در ۸ سال دفاع مقدس جذب جوانان برای پیشبرد اهداف انقلاب، ایجاد روحیه حماسی در بین رزمندگان، ساز و کار مراحل مختلف اعزام و صدها فعالیت دیگر در پشت جبهه ها در مساجد شهرها مدیریت می شد و این مکان کانون اصلی تحولات جنگ در پشت جبهه ها بود. امروز نیز شاهد هستیم که خاستگاه اصلی شهدای مدافع حرم مساجد است و آنها از کودکی در این مکان مقدس رشد کرده اند و آموزه های دینی را آموخته اند. بسیاری از این شهدا از متولیان مسجد بوده اند و در مناسبت های مختلف هر کمکی که در توانشان بود، انجام می دادند. لذا در بزنگاه های تاریخی که کیان کشور به خطر افتاده است حضور بچه مسجدی ها مشکلات را از مردم و این سرزمین دور کرده است و نقش مهم و انسان ساز مساجد در طول سال های انقلاب بیش از هر زمان دیگری به چشم آمده است.

مسجد

واژه مسجد در لغت، اسم مکان «سجد، یسجد» به معنای جایگاه سجده و محل عبادت است و از قاعده معروف اسم زمان و مکان در فعل ثلاثی مجرد مضموم العین مستثناست. البته، لغت دانان

۱. دکتری مدرسی معارف اسلامی / دانشگاه تهران. پردیس قم.

بزرگ برآند که مسجد به فتح عین الفعل نیز جایز است، اگر چه با این تلفظ تاکنون استعمال نشده است^۱؛ به گفته سیبویه هر گاه فعل و عمل در این واژه مورد نظر نباشد، طبق قیاس، مفتوح خوانده می شود.^۲

در مفردات راغب اصفهانی نیز چنین آمده است: «المسجد موضع الصلاة اعتباراً بالسجود»^۳. به این ترتیب، مسجد که در زبان عربی اسم مکان مشتق از ریشه ثلاثی مجرد «سجد» است، در زبان فارسی به معنای جایگاه نماز و محل عبادت به کار رفته است.

اما در اینکه چرا واژه مسجد برای مکان عبادت و محل نماز استعمال شده است، گفته اند: «از آنجا که سجود، شریفترین و مهمترین ارکان نماز است، در آن بیش از دیگر افعال نماز انسان به خداوند نزدیک می شود، لذا اسم مکان را از این فعل اتخاذ و بر محل عبادت و نماز اطلاق کرده اند»^۴. در اصطلاح عرفی نیز، مسجد عبادتگاه خاص مسلمانان است، ولی در قرآن کریم بر معابد اهل کتاب نیز اطلاق شده است: «قال الذين غلبوا على امرهم لنتخذن عليهم مسجدا»^۵. آنان که به واقع احوال اصحاب کهف اطلاع یافتند، گفتند: به یادگار آنان برایشان مسجدی می سازیم؛

و در آیه ای دیگر می فرماید: «سبحان الذي اسرى بعبد له ليلاً من المسجد الحرام الى المسجد الاقصى الذي باركنا حوله لنريه من آياتنا...»^۶ پاک و منزّه است خدای که شبی بنده خود - محمد ﷺ را از مسجد حرام به مسجد اقصی که پیرامونش را مبارک و پر نعمت ساخت، سیر داد تا آیاتمان را به او بنمایانیم.

مسجد، پایگاه مبارزه علیه طاغوت

مساجد در طول تاریخ همواره پایگاه های وحدت و همدلی و سنگرهای مبارزه علیه طاغوت و فساد بوده است، کافران و اهل شرک و نفاق با ترس از این مراکز آنها را برای خویش خطری

---

۱. الطریحی، فخرالدین، جمع البحرين، تحقیق سید احمد حسینی، المكتبة المرتضوية، تهران ۱۳۶۸ ه ق، ج ۳، ص ۶۵.
۲. شرتونی، سعید، اقرب الموارد فی فصیح العربیة و الشوارة، قم، مکتبه آیت الله العظمی المرعشی النجفی، ۱۴۰۳ق، ص ۴۹۵.
۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن. تحقیق: صفوان عدنان داوودی. دمشق: دارالقلم، ۱۴۱۳ق، ص ۲۷۱.
۴. زرکشی، محمد بن عبدالله، اعلام المساجد باحکام المساجد، تحقیق ابو الوفاء مصطفی المراحی، دارالکتب المصریة، قاهره، ۱۴۰۳ ه ق، ص ۲۸.
۵. کهف / ۲۱.
۶. اسراء / ۱.

جدی به حساب آورده اند لذا، به گواهی تاریخ، دشمنان خدا همواره کوشیده اند که با برنامه ها و نقشه های گوناگون خود، مساجد را از رونق و گرمی بیندازند، بر این اساس، قرآن کریم یکی از مهم ترین دلایل تشریح جهاد را پاسداری از حریم مقدس مساجد دانسته است: «وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ».^۱ اگر خدا بعضی از مردم را به بعضی دیگر دفع نمی کرد دیرها، کلیساها، کنشت ها و مسجدها که در آنها نام خدا بسیار برده می شود، ویران می شد، خدا کسانی را که او را یاری کنند، یاری می کند، که خدا توانا و نیرومند است.

عمران و آبادانی معابد و مساجد، با ایمان و عقیده مردمان مؤمن و متدین ارتباط تنگاتنگ دارد، همچنان که شرک، کفر، الحاد و نفاق با فرهنگ مسجد، کاملاً در تضاد است و خرابی ظاهری و باطنی در آن را به دنبال دارد. در فرهنگ اسلامی، مسجد خانه خداست و حضرت حق جل و علا آن را بیت خویش قلمداد کرده است: «ان بیوتی فی الارض المساجد».^۲ این تعلق است که مسجد را عظمت بخشیده و دیگران را به تعظیم آن وا داشته است. امام صادق (علیه السلام) می فرماید: «انما امر بتعظیم المساجد لأنها بیوت الله فی الارض».^۳

از آنجا که آنچه از آن خداست، برای بهره برداری مردم است و به همه افراد بشر تعلق دارد، همان گونه که خداوند از کعبه به عنوان اول خانه ای که برای مردم بنا نهاده شده، یاد می کند: «ان اول بیت وضع للناس للذي ببكة مبارکاً».^۴ و تعبیر اول اشاره به آن دارد که دیگر خانه های خدا - مساجد - نیز برای مردمانند و همه افراد باید از این پایگاه های معنوی استفاده کرده و در تحقق طهارت نفس و آراستگی روح بر اساس (فیه رجال یحبون ان یتطهروا)^۵ که فلسفه وجودی مسجد است، گام بردارند.

۱. حج / ۴۱.

۲. حر عاملی، وسائل الشیعه: ج ۴، ص ۴۸۲.

۳. همان، ج ۳، ص ۵۵۷.

۴. آل عمران / ۹۶.

۵. توبه / ۱۰۸.

طهارت در مسجد؛ نقطه آغاز شهادت

نقطه آغاز شهادت، طهارت روح و دل کردن از تعلقات عالم خاکی است. چنان که سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی فرمودند: «تا کسی شهید نبود، شهید نمی‌شود. شرط شهید شدن، شهید بودن است. اگر امروز بوی شهید از رفتار و اخلاق کسی استشمام شد، شهادت نصیبش می‌شود. تمام شهدا دارای این مشخصه بودند.»

ترک تمام تعلقات دنیوی و آمادگی برای مرگ و شهادت و جانبازی، بسیار سخت است. اینکه انسان جان خود را در دست گرفته، وارد میدان جنگی شود که اطمینان به بازگشت ندارد، موضوعی قابل تأمل است. ایمان قوی و اعتقاد محکم، می‌تواند سختی‌ها و دشواری‌های جنگ را برای رزمندگان آسان کند. تربیت و پرورش چنین نیروهایی در مدت کوتاه میسر نیست. تبدیل اعتقادات به باور قلبی و آمادگی برای جهاد، کاری بلندمدت و مستمر می‌طلبد و نیازمند ارتباط داشتن با مرکزی است که مسلمانان بتوانند اعتقادات و معنویت خود را تقویت کنند. بهترین مکان برای این کار، خانه‌های خدا در روی زمین (مساجد) هستند.

امام خمینی قدس سره می‌فرمایند: «این مساجد سنگرهای اسلام و محراب محل حرب است^۱»، مسلمانان با حضور در مسجد در یک فضای معنوی قرار می‌گیرند. در تاریخ اسلام، تا زمانی که فرهنگ جهاد و شهادت زنده بود، مساجد، کارکرد نظامی خود را حفظ کردند؛ بخصوص شیعیان، مساجد را سنگری علیه ظلم طاغوتیان می‌دانستند و اغلب نهضت‌های شیعی اعم از نهضت سربداران و قیام‌های علویان از مساجد هدایت می‌گردید.

در مسجد، انسان با شیطان درون می‌جنگد که مقدمه‌ای برای جنگیدن علیه شیطان بیرون است. بنابراین، رزمندگان و نظامیانی که از اهالی مسجد هستند، برای جهاد و شهادت، آمادگی بیشتری دارند و کشورهای مسلمانی که نظامیان را به صورت سکولار آموزش نظامی می‌دهند و دین در آنها محوریتی ندارد، نمی‌توانند ارتش مقتدر اسلامی به وجود آورند.

۱. موسوی خمینی، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۱۴.

مقام معظم رهبری می فرمایند: «امروز... در هنگامی که حرکت و بسیج مردم مطرح می شود چه سیاسی و چه نظامی باز مساجد کانونند؛ این برکت مساجد است^۱» در نتیجه، آموزش‌های نظامی اسلامی از مساجد، با جهاد با نفس آغاز می‌شود و هسته جهادیان و شهادت‌طلبان در مساجد شکل می‌گیرد؛ چنان که همین امر رمز پیروزی جوانان ما در هشت سال دفاع مقدس بود؛ همان‌طور که امام خمینی قدس سره فرمودند: «جوان‌های عزیز رزمنده، سنگرها را به مساجد و معبد تبدیل کردند»^۲؛ به تعبیر دیگر معنویت، عبادت و فرهنگ مسجدی را به جبهه‌های جنگ بردند.

وقتی فرهنگ جبهه‌های جنگ تحمیلی را مورد تحلیل قرار می‌دهیم، به آموزه‌هایی می‌رسیم که عبارت‌اند از: خدا محوری در انجام امور، وفای به عهد و استقامت و پایداری، انسان‌پروری، ایثار و شهادت طلبی و... در این فرهنگ، همکاری و همدلی و برادری واقعی حاکم بود و هر کس، مددکار دیگری بود؛ در مسائل عبادی و رابطه با خدا، وقت‌شناس و دقیق بودند.^۳

سردار قاسم سلیمانی در جمع ائمه جماعات استان تهران که به مناسبت روز جهانی مسجد (سال ۱۳۹۶) برگزار شد، بیان داشت: «این شهید عصاره مسجد است در تصویر اسارت شهید حججی دو چهره را می‌بینیم: آن چهره‌ای که می‌خواهد ذبح کند، آن چهره‌ای که می‌خواهد ذبح شود. هر دو ثمره مسجد هستند. خبیثی که پشت سر حججی قرار دارد، نیز ثمره مسجد است، همه دعوای ما در عالم بر سر یک مسجد یعنی مسجد الاقصی و همه وحدت ما نیز بر سر یک مسجد یعنی مسجد الحرام است، که می‌تواند جهان اسلام را به وحدت برساند.» جنگ فعلی در منطقه، جنگ دو مسجد است یکی مسجد تقوا و دیگری مسجد ضرار است و تاریخ شاهد است که مسجد تقوا بر ضرار پیروز است، مسجد تقوا مجاهد در راه خدا پرورش می‌دهد و روشنگری می‌کند و مسجد ضرار در خدمت دشمن است و نماد امروز آن سلفی‌گری و وهابیت و داعش است، راهبرد ضرایون جنگ مذاهب است.

حاصل آنکه پاکی و طهارت روح محصول حضور در مساجد و ابراز بندگی و عرض سپاس به درگاه پروردگار عالمیان، به لحاظ نعمت‌ها و موهبت‌های مادی و معنوی خداوندی است. با ساییدن

۱. سخنرانی در دیدار با جمعی از روحانیون، ائمه جماعات و وعاظ نقاط مختلف کشور در آستانه ماه مبارک رمضان ۱۳۷۰/۱۲/۱۴.

۲. همان، ج ۱۹، ص ۱۷.

۳. همان، ص ۵۷-۶۳.

پیشانی بر خاک، به نشان عبودیت و بندگی، و ادای فرایض دینی، روح عبودیت و بندگی انسان و انقیاد کامل او به ذات اقدس، حاصل می شود که زمینه ساز رشد و تکامل انسانی و آمادگی پذیرش لقاءالله است.

فهرست منابع

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، (شیخ صدوق)، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، قم، نسیم کوثر، ۱۳۸۲.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، (شیخ صدوق)، من لایحضره الفقیه، تهران دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۸.
۳. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: موسسه آل البيت، ۱۴۱۶ق.
۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. مفردات الفاظ القرآن. تحقیق: صفوان عدنان داوودی. دمشق: دارالقلم، ۱۴۱۳ق.
۵. الزبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس (من اهر القاموس)، لبنان: منشورات دارمکتبه الحیاء، بی تا.
۶. زرکشی، محمد بن عبدالله، اعلام المساجد باحکام المساجد، تحقیق ابو الوفاء مصطفی المراغی، دارالکتب المصریه، قاهره، ۱۴۰۳ ه ق.
۷. زواره، علی رضا، فرهنگ سازمانی جهاد، تهران، مرکز ثبت و نشر آثار دفاع مقدس، ۱۳۸۸.
۸. شرتونی، سعید، اقرب الموارد فی فصیح العربیة و الشواره، قم، مکتبه آیت الله العظمی المرعشی النجفی، ۱۴۰۳ق.
۹. الطریحی، فخرالدین: جمع البحرین، تحقیق سید احمد حسینی، المکتبه المرتضویه، تهران ۱۳۶۸ ه ق.
۱۰. موسوی خمینی، روح الله، امام در سنگر نماز، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام (ره)، ۱۳۹۱.

دفتر مطالعات، پژوهش ها و ارتباطات حوزوی

مرکز رسیدگی به امور مساجد